

Η αξιακή και παιδαγωγική διάσταση της ποίησης.

Τσατσαρώνης Γεώργιος, Δρ. Παιδαγωγικής, Εκπαιδευτικός Β/θμιας Εκπαίδευσης

• Η αρχή της ποίησης ανάγεται ως την πρωτόγονη κατάσταση του ανθρώπου. Από τα πρώτα βήματά της στοχεύει στην ερμηνεία των ανθρωπίνων βιωμάτων. Αυτός είναι άλλωστε και ο λόγος για τον οποίο γίνεται πότε επική και πότε λυρική, «ανάλογα με το επικό ή το λυρικό ιδίωμα και το χαρακτήρα της ζωής και του πολιτισμού», σημειώνει, σε πόνημα με τίτλο « Ποίηση και Αγωγή», ο Χρ. Τζούλης¹.

Ειδικότερα για τον Έλληνα η ποίηση είναι συνυφασμένη με τις πιο μεγάλες αλλά και τις πλέον κρίσιμες ώρες της ιστορικής του πορείας. Για παράδειγμα μέσα από τη θρησκευτική ποίηση κράτησε επαφή με το Θεό του (ποίηση είναι η Θεία Λειτουργία) ενώ μέσα από την επική ποίηση κράτησε επαφή με την πατρίδα του και τη λευτεριά του (δημοτικό τραγούδι, Σολωμός).

• Μία απλή περιδιάβαση στα έργα των μακρινών μας προγόνων είναι αρκετή για να διαπιστώσουμε πώς είδαν εκείνοι το ρόλο της ποίησης ειδικά και της τέχνης γενικότερα. Ο Πλάτωνας, σε σχόλιό του για τον Όμηρο γράφει ότι «πεπαιδευκεν την Ελλάδα», ενώ για τον ποιητή πιστεύει ότι είναι σε κατάσταση θεοζαλίας, όταν κάθεται στον τρίποδα της μούσας και ότι η ποίηση έρχεται από Θεού ως θεία χάρις². Ο Αριστοτέλης θεωρεί ότι η ποίηση είναι «φιλοσοφικότερον και σπουδαιότερον της ιστορίας», ενώ στον περίφημο περί τραγωδίας ορισμό του στέκεται κυρίως στο λυτρωτικό ρόλο της τέχνης.

Την παιδαγωγική της δύναμη αναγνωρίζει ακόμη και ο Αριστοφάνης³ όταν στους «Βατράχους» αποκαλεί τους ποιητές δασκάλους των εφήβων :

« αποκρύπτειν χρη το πονηρόν γε ποιητήν
και μη παράγειν μηδέ; διδάσκειν.

Τοις μεν γαρ παιδαρίοισιν εστι διδάσκαλος,
όστις φράζει, τοις ηβώσιν δε ποιηταί».

• Η ποίηση αποτελεί εξειδικευμένο μέσο για να διεισδύσουμε στην ψυχή του ανθρώπου και μάλιστα του παιδιού. Είναι γεγονός επίσης ότι βρίσκεται σε συνάφεια με την παιδική ηλικία: «Παιδί και ποιητής», γράφει ο Γ. Θέμελης, «συναντώνται, αφού το παιδί εκπλήσσεται και θαυμάζει, γιατί διαρκώς ένας καινούργιος κόσμος του αποκαλύπτεται, και ο ποιητής, γιατί έχει διατηρήσει την ικανότητα να αφουγκράζεται και να θεάται τη λεπτομέρεια»⁴.

Ο Freud, σε ένα έξοχο δοκίμιό του, αναζητεί το πρόπλασμα της Τέχνης - και ιδιαίτερα της ποιητικής δημιουργίας – στις ελεύθερες και αυτόνομες παιδικές δραστηριότητες και, κυρίως, στο συμβολικό παιχνίδι. Η πιο έντονη απασχόληση του παιδιού είναι το παιχνίδι. Κάθε παιδί, που παίζει, συμπεριφέρεται σαν ποιητής, καθώς δημιουργεί έναν κόσμο για εκείνο, ή μάλλον, καθώς ανακατατάσσει τα πράγματα του κόσμου, όπου ζει, με έναν νέο τρόπο, που τον ευχαριστεί.

Ο ποιητής κάνει ό,τι και το παιδί που παίζει: Δημιουργεί έναν κόσμο φανταστικό, τον φορτίζει με μεγάλες ποσότητες συναισθήματος, όπως ταυτόχρονα τον ξεχωρίζει και από την πραγματικότητα. Να θυμηθούμε εδώ και πάλι τον Πλάτωνα⁵, ο οποίος αποκαλεί την ποίηση «παγκάλη παιδιά», το Shiller, τον Κάντ, το Νίτσε (Η γέννηση της Φιλοσοφίας στα χρόνια της ελληνικής τραγωδίας).

«Παιδί και ποιητής, λοιπόν, ζουν και στο χώρο του παραμυθιού και αισθάνονται», όπως λέει

1 Τζούλης Χρ., 1998, « Ποίηση και Αγωγή», σ. 1, Αργίνοιο.

2 Ομήρου Ιλιάς, υπό Α. Ξ. Καραπαναγιώτου, Βιβλιοπωλείον Δημ. Παπαδήμα, Αθήνα, 1893, Ιλιάδος Α, στίχ. 1-8. HOMERI OPERA, Thomas W. Allen, Tomvs III, Odysseae Libros I-XII Continens, OXONII, Οδύσσειας α, στίχ. 1-10.

3 Αριστοφάνης, « Βάτραχοι», έκδ. Λειψίας, 1974, στχ. 1053- 5.

4 Θέμελης Γ., 1973, « Η διδασκαλία των Νέων Ελληνικών», τ. Α, έκδ. Κωνσταντινίδη, σ. 74, Θεσ/κη.

5 Πλάτων, « Φαίδρος», « Ζ' επιστολή».

η Ρένα Καρθαίου⁶, «τι λέει το τριζόνι της νύχτας, ο τζιτζικας μέσα στη ζέστη του μεσημεριού, το νερό στην αμπολή, η βροχή στο τζάμι, το κλάμα του παιδιού που πεινάει, το τραγούδι του πολεμιστή, το μαύρο του καμμένου δάσους».

- Στις μέρες μας όμως, δυστυχώς, έχουμε παγώσει την αισθαντικότητα και το ποιητικό αντίκρισμα του κόσμου που, «εκ φύσεως», διαθέτει το παιδί, όπως, άλλωστε, έχουμε αμβλύνει, ή και αδρανοποιήσει εντελώς, τη δημιουργική του σκέψη, δουλεύοντας στο βωμό της νοησιάρχιας και αφήνοντας απέξω ριζικές δημιουργικές δυνάμεις του παιδιού, όπως είναι η φαντασία, το όνειρο, το συναίσθημα.

Επομένως χρειαζόμαστε μορφωτικά αγαθά ικανά να καλλιεργήσουν το συναίσθημα, τη φαντασία, τη γλώσσα των παιδιών, που ταυτίζεται με τη σκέψη, το χιούμορ – που είναι ακόμη χρήσιμο και έξοχο παιδαγωγικό εργαλείο – την αισθητική ουσία και τον ανθρώπινο προβληματισμό. Και η λογοτεχνία ή μάλλον η λογοτεχνική γλώσσα « δεν είναι εννοιολογική ορολογία αλλά αναπαραγωγή μορφών που συμβάλλει στην εκλέπτυνση και διεύρυνση των αισθήσεων μέσα από τις γονιμοποιές δραστηριότητες του συμβόλου», λέει ο Richards⁷.

Αυτό, στην πράξη, σημαίνει βιβλία παιδικής, κυρίως δε ποιητικής, λογοτεχνίας που να αφήνουν περιθώριο στη φαντασία και στην κριτική σκέψη αφού « τα πιο γόνιμα βιβλία δεν είναι εκείνα που μας μαθαίνουν κάτι, αλλά εκείνα που μας διεγείρουν το στοχασμό»⁸.

- Λογοτεχνία και Παιδαγωγική συναντώνται στον κοινό τόπο και στόχο, που είναι η μόρφωση του ανθρώπου και μάλιστα του παιδιού.

Η Παιδαγωγική υποδεικνύει τρόπους, επισημαίνει μέσα και προτείνει μεθόδους τις οποίες ο άνθρωπος οφείλει να χρησιμοποιήσει, προκειμένου να αποκτήσει τη μόρφωση, που θα του προσφέρει μορφή και ομορφιά – γι' αυτό, άλλωστε, λέγεται και μόρφωση – και θα τον βοηθήσει να γίνει άνθρωπος.

Η Λογοτεχνία έρχεται επίκουρος της Παιδαγωγικής και χρησιμοποιώντας ως μέσα την έμπνευση, τη μαγεία της γλώσσας, την έξαρση και τη φαντασία μπορεί να περάσει στο παιδί μηνύματα, τρόπους ζωής, ήθος και να του προσφέρει αισθητική απόλαυση.

- Οι πιο πάνω διαπιστώσεις οδήγησαν παιδαγωγούς, ψυχολόγους και λογοτέχνες να υποστηρίξουν την ανάγκη αναβάθμισης των μαθημάτων αισθητικής παιδείας μέσα στο όλο σώμα των αναλυτικών προγραμμάτων όλων των βαθμίδων της εκπαίδευσης.

Ο Κωστής Παλαμάς⁹ θεωρείται ο πρώτος, ο οποίος δημιούργησε ή μάλλον τοποθετήθηκε επίσημα στο θέμα « Ποίηση και Παιδαγωγική» με άρθρο του που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα Εστία της 6^{ης} Ιουνίου 1900 : « Ω σοφοί παιδαγωγοί, υπάρχει εις την ποίησιν δύναμις μορφωτική της παιδικής ψυχής και δύναμις εξανθρωπιστική, εκεί όπου η επιστήμη σας πολύ φοβούμαι ότι δεν την φαντάζεται».

Παρόμοιες είναι και οι απόψεις που διατυπώνει και ο Γιάννης Ρίτσος¹⁰, όπως αυτές εκφράζονται μέσα από το έργο του κυρίως και όχι μέσα από θεωρητικές προσεγγίσεις. Ως ενδεικτικό παράδειγμα καταγράφεται εδώ η σύνθεσή του « Ο λύχνος των φτωχών».

Το ποίημα γράφτηκε με αφορμή το θάνατο του παππού του. Πρόκειται για μια βιωματική σύνθεση, στην οποία τα αξέχαστα παιδικά χρόνια, τα οποία πέρασε ο ποιητής στα γόνατα του παππού του – τότε που το παραμύθι τους έδεσε και τους ένωσε ολοζωής – γέμισαν την ψυχή από αναμνήσεις και συγκινήσεις, οι οποίες στη στιγμή της κορύφωσής τους, έγιναν ποίημα.

6 Καρθαίου, Ρ., « Συνέντευξη για την Παιδική λογοτεχνία», στο περιοδικό Διαδρομές, τχ. 11, σ. 241.

7 Richards, 1965, « *The philosophy of Pheorio* », New York, σ. 132.

8 Κουκουλομάτης Δ., 1994, « *Βίωμα και δημιουργία στην παραδοσιακή και παιδική λογοτεχνία*», τ. Παιδική Λογοτεχνία, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα, σ. 175.

9 Παλαμάς Κ., 6 Ιουνίου 1900, Εφημερίδα Εστία.

10 Ρίτσος Γ., 1990, « *Ποήματα*», τόμος Α', έκδοση 18^η, εκδόσεις Κέδρος, Αθήνα.

Τώρα αυτό το ποίημα, αν προσφερθεί στο παιδί, θα αγαπηθεί, γιατί κάθε παιδί, ακόμα και σ' αυτή την τεχνοκρατούμενη, όσο και πεζή εποχή που ζούμε, αγαπά τον παππού και τη γιαγιά, έστω και αν δεν τους δένει πλέον το παραμύθι :

«Είμαστε αγαθοί και ταπεινοί
πιστεύουμε στο Θεό,
ζεσταινόμαστε στον ήλιο.
Ήσωνα πάντα όμοιος μ' Εκείνον
κι έγινες όμοιός του».

Ο Δανασσής – Αφεντάκης πιστεύει ότι η Λογοτεχνία αναδεικνύεται σε διδακτικό υλικό, κατάλληλο για το παιδί και τον έφηβο, γιατί του επιτρέπει να γνωρίσει και να βιώσει την αλήθεια της ζωής, να μυηθεί στη γλώσσα, να αφουγκραστεί τους παλμούς της καρδιάς, να δονηθεί, αφού υπάρχει ως ομορφιά. Η διδασκαλία της λογοτεχνίας έχει να προσφέρει πολλά, αφού είναι μοναδική ευκαιρία να κάμει τα παιδιά να αναζητούν και στον ελεύθερο χρόνο τους τα κείμενα που θα τους αποκαλύπτουν τις ομορφιές της γλώσσας τους και την αλήθεια της ζωής, χωρίς να χάνουν την επαφή με την πραγματικότητα του εαυτού τους, του έθνους και της ανθρωπότητας και θα τα βοηθήσει να ξεδιπλώσουν νωρίτερα τον εσωτερικό δυναμισμό τους, να μορφοποιήσουν τις ικανότητές και τις δεξιότητές τους και θα τα οδηγήσει στην ωριμότητα των όψεων της προσωπικότητάς τους.

Η επίδραση της Λογοτεχνίας, και δη της ποίησης, οφείλεται βασικά στην ύπαρξη – έμφυτα στην ψυχή του ανθρώπου – του καλαισθητικού συναισθήματος, το οποίο υπαγορεύει στον άνθρωπο την αναζήτηση της ομορφιάς από τη βρεφική κιόλας ηλικία [π. χ. νανούρισμα- τραγούδι- ποίηση- παραμύθι].

Ένας δεύτερος λόγος, που η ποίηση μετασχηματίζεται σε παιδευτικό μέσο, αφορά στην ελευθερία της συνείδησης κατά τις ώρες που το παιδί έρχεται σε επαφή με το λογοτεχνικό δημιούργημα, τότε, δηλαδή, που ο έφηβος αφήνεται στη μαγεία του έντεχνου λόγου, όχι από εξαναγκασμό ή υποχρέωση, αλλά από ελεύθερη επιλογή και εσωτερική αναγκαιότητα, στοιχεία που του επιτρέπουν να αφομοιώνει δημιουργικά και παραγωγικά τις λέξεις που συναντάει στα κείμενα που διδάσκεται στο σχολείο του, να εμπλουτίζει το λεξιλόγιό του και, με τη βοήθεια της γραμματικής και του συντακτικού, να εκφράζεται καθαρά και με τάξη, να κατακτάει δηλαδή τη γλώσσα και να οριοθετεί τη σκέψη του.

Η Ψυχογλωσσολογία¹¹ υποστηρίζει ότι το παιδί στην ηλικία των 3-4 χρόνων έχει ήδη αποκτήσει ισχυρό γλωσσικό αίσθημα, έχει κατακτήσει τη μητρική του γλώσσα, ενώ έχει διαμορφώσει γνώμη και για το ποιον και το περιεχόμενο των λέξεων.

Αυτός είναι και ο λόγος που οι γονείς και οι δάσκαλοι προσπαθούν με τραγούδια, με απαγγελίες ποιημάτων και με μικρές ιστορίες να προσφέρουν στα παιδιά λέξεις με ποιότητα. Επομένως η ποίηση ποιότητας είναι το πλέον πρόσφορο μέσον για τον εμπλουτισμό του λεξιλογίου και για τη γλωσσική καλλιέργεια του παιδιού, αφού « χωνεύεται » εύκολα από το παιδί και γρήγορα μετασχηματίζεται σε γλωσσική προίκα και αισθητική πλήρωση.

Το παιδί μπαίνει μέσα στον κόσμο που του παρουσιάζει ένα ποίημα, ακολουθώντας το δρόμο που ανοίγουν μπροστά του οι λέξεις. Πιο απλά, ένας από τους κυριότερους στόχους για την παρουσίαση ποιητικών συνθέσεων στα παιδιά όλων των βαθμίδων της Εκπαίδευσης, είναι η γλωσσική τους καλλιέργεια. Ο Γ. Μπαμπινιώτης υποστηρίζει ότι ο χώρος « που η γλώσσα λειτουργεί με τη μεγαλύτερη ένταση και αποδοτικότητα, εκεί που οι μηχανισμοί της κινητοποιούνται [...] είναι ο ποιητικός με την ετυμολογική έννοια του όρου, ως δημιουργία»¹².

Επειδή η τέχνη είναι, κατά τον Ευάγγελο Παππανούτσο, μητέρα και τροφός της ομορφιάς, η παρουσίαση ποιητικών έργων, μέσα στη σχολική αίθουσα, έχει ως στόχο να ευαισθητοποιήσει τη συνείδηση του παιδιού απέναντι στις αξίες και στις ιδέες που αυτά πραγματεύονται.

Είναι, άλλωστε, γεγονός αναμφισβήτητο ότι ο ποιητής, όταν δημιουργεί, δεν κινείται σε

11 Θεοφανοπούλου-Κοντού Δήμ., 1978, «Ζητήματα Ψυχογλωσσολογία», Αθήνα, σ. 23.

12 Μπαμπινιώτης Γ., 1994, « Γλωσσολογία και Λογοτεχνία», Αθήνα, σ. 10.

εξωπραγματικούς κόσμους. Γράφει έχοντας ήδη δεχθεί επιδράσεις από την κοινωνική ομάδα μέσα στην οποία δραστηριοποιείται και σχεδόν ταυτόχρονα επηρεάζει, με το έργο του και με τον τρόπο της ζωής του, το χωροχρόνο μέσα στον οποίο ζει.

Με άλλα λόγια, επειδή η ποίηση - τουλάχιστον τις πιο πολλές φορές- κινείται μέσα στην κοινωνική πραγματικότητα, έχει τη δυνατότητα να ικανοποιήσει, στο μέγιστο δυνατό βαθμό, τα κοινωνικά, θρησκευτικά, ιστορικά ενδιαφέροντα του παιδιού.

• Πρώτα - πρώτα η ποίηση ικανοποιεί την έμφυτη ανάγκη του παιδιού για άμεση κοινωνικοποίηση, για αφομοίωση των αξιών και των θέσεων που εκφράζουν την κοινωνική ομάδα, μέλος της οποίας, «εν δυνάμει», είναι και το παιδί.

Είναι πολύ πιθανόν, το παιδί, μέσα από μια ποιητική σύνθεση, να διδαχθεί το ρόλο τον οποίο καλείται να παίξει στη ζωή, να κατανοήσει τις υποχρεώσεις του, τα δικαιώματά του, τον τρόπο με τον οποίο οφείλει να ενεργεί, χωρίς να θέτει σε κίνδυνο τα δικαιώματα των άλλων. Η ποίηση, ως μέσον κοινωνικής αγωγής, τα καταφέρνει πολύ καλά, αφού περνάει στο παιδί ό,τι οι άλλες γνωστικές επιστήμες σχεδόν αδυνατούν να το κατορθώσουν : του ξυπνάει την έννοια του χρέους προς τον πάσχοντα, προάγει την ανθρωπιά, την αγάπη.

Για παράδειγμα, την αλληλεγγύη, ως θεμελιώδη κοινωνική αρετή και ως βασικό στοιχείο της κοινωνικής ζωής, διδάσκει ο Αριστ. Προβελέγγιος¹³ στη σύνθεση «Η Ελεημοσύνη», με τρόπο που πολύ δύσκολα, ακόμη και ένα παιδί, θα προσπεράσει με αδιαφορία :

«Είσαι η πλουσιότερη της γης, Ελεημοσύνη,
κι όταν ακόμα φτωχικά το χέρι σου χαρίζη.
Δεν είναι πλούσιος κανείς για όσα θησαυρίζει,
Αλλά για όσα με χαρά και με αγάπη δίνει.

.....
Οι πιο δυνατοί της γης, ιδού η δύναμή σου !
χήραις, παιδάκια ορφανεμένα,
που τα γλυκαίνει ωσάν το φως η μητρική στοργή σου,
σηκόνουνε το θρόνο σου σε χέρια ευλογημένα».

Αλλά και η σύνθεση του Κ. Παλαμά « Μάιος»¹⁴,
Ο Απρίλης ξανθός, αρχοντιά φημισμένη,
Ζαχαρένια θωριά, ο Απρίλης πεθαίνει ·
Και ο Μαης απάνου του γέρνει,
Χαροκόπος λεβέντης, μα δίχως μυαλά,
Και του φρόνιμου Απρίλι τα μάτια σφαλά,
Και τα πλούτη του παίρνει.

«- Το στεφάνι που βλέπεις, αυτό το στεφάνι,
Απ' τα πλούτη του Μάϊ εγώ τώχω κάνει,
Μητερούλα, με λουλούδια χίλια.
Ταπεινά κι' ακριβά, είνε μια χαρά.
πως ταιριάζουνε, κύττα ζαμπάκια χλωρά
Με φτωχά χαμομήλια.

Ποιο παιδί σαν εμέ τέτοια έχει μανούλα;
Τίνος άλλου ανθοί έχουν τέτοια δροσούλα;
Τέτοια χάρι και μύρο και χρώμα;
'Στου σπιτιού μας την πόρτα θ' ανθή κι' αυτό
Με καλλίτερ' ακόμα».

13 Προβελέγγιος Αρ., 1896, «Ποιήματα παλαιά και νέα», εκδ. Γ. Κασδόνη, Αθήνα, σσ. 157-8.

14 Παλαμάς Κ., «Απαντα», τόμος Πρώτος, Πατρίδες, εκδ. Μπίρης, Αθήνα, (χ.χ), σσ.73-74.

«- Ω παιδίμ' ο Θεός ένα άλλο στεφάνι
΄Στη μεγάλη μικρή σου καρδιά έχει βάνει
Από άλλου μαγιού ωραιότητα.
Μοσχομύριστο πάντα κι' ολόλευκ' ανθεί,
Να σαν γύρη ξερό δε' μπορεί ν' αλλαχθή.
Και το λεν αθωότητα»,

έχει πολλά να πει σε ένα παιδί: Το ποίημα, με έμφαση στους δύο πιο γλυκούς μήνες της ελληνικής φύσης, προσωποποιημένους, σύμφωνα με την υπάρχουσα λαϊκή παράδοση, μπορεί να δώσει αφορμή για ένα θαυμάσιο μάθημα πατριδογνωσίας. Εξάλλου μέσα από το, ως και σήμερα, ζωντανό έθιμο των μαγιάτικων στεφανιών δίνεται η σχέση μάνας- παιδιού. Υπάρχει ακόμη και μια άλλη σχέση, αυτή των παιδιών και των λουλουδιών, που μπορεί να αποβεί πολύτιμη στη διδασκαλία ενός ευαίσθητου δασκάλου. Ο ποιητής παίρνει αφορμή από τη βαθύτερη ομοιότητα των λουλουδιών για να περάσει στην αδελφοσύνη των παιδιών όλου του κόσμου, «ταπεινών» και «ακριβών».

Αλλά και η τελευταία στροφή επίσης έχει πολλά να πει: Εδώ δίνεται από την ποιητή μια άλλη διάσταση μέσα από τη συσχέτιση δύο διαφορετικών στεφανιών: Το ένα είναι του εθίμου, ενώ το δεύτερο είναι «από άλλου Μαγιού ωραιότητα», ανθεί στην ψυχή των παιδιών αλλά ενδέχεται και να μαραθεί, οπότε όμως δεν μπορεί με τίποτα να αντικατασταθεί. Το παιδί πληροφορείται ότι το λουλούδι της αθωότητας δεν είναι αμάραντο.

- Μια άλλη μορφή αγωγής που μπορεί να περάσει ως αξία στο παιδί μέσα από ένα ποίημα πιο εύκολα παρά μέσα από το αντίστοιχο μάθημα ή από συναφείς τρόπους και μεθόδους είναι η θρησκευτική αγωγή. Είναι γνωστό ότι ο άνθρωπος επικοινωνεί με το Θείο κυρίως μέσα από την ποίηση. Όλοι οι μεγάλοι ποιητές αρχίζουν το έργο τους με την επίκληση στη μούσα για να τους δώσει τη δύναμη να ψάλλουν τα έργα των ανθρώπων. (Προοίμια Ιλιάδας- Οδύσσειας).

Στο ποιητικό έργο όλων σχεδόν των ποιητών υπάρχουν ποιήματα, τα οποία έχουν στον πυρήνα τους το Θείο, επειδή ο ποιητής την ώρα της δημιουργίας καλυπτόταν από την παρουσία του. Αναφέρουμε εδώ το βιβλίο του αββά Μπρεμόν «Προσευχή και ποίηση» το οποίο εξετάζει το θέμα της σχέσης της ποιητικής συγκίνησης με τη θρησκευτική και της θρησκευτικής εμπειρίας με την ποιητική.

Στην περίπτωση μας ενδιαφέρει η σύνδεση του παιδιού με το Θείο προκειμένου να διασφαλίσουμε την απηρέμησή του. Βεβαίως το θέμα της σύνδεσης του παιδιού με το Θείο απαιτεί σοβαρή προσέγγιση και υπευθυνότητα, γιατί ελλοχεύει ο κίνδυνος του φανατισμού, που είναι ό,τι χειρότερο για το αθώο παιδί. Ο δάσκαλος δεν πρέπει ούτε για μια στιγμή να ξεχάσει ότι στόχος της διδασκαλίας του είναι μόνο η απηρέμηση της ψυχής του παιδιού.

- Ενδιαφέρον ακόμη παρουσιάζει και η σύνδεση της ποίησης με την πατρίδα, καθώς το παιδί μπορεί να συνειδητοποιήσει την έννοια της πατρίδας μέσα από ένα λογοτεχνικό έργο και να διαμορφώσει συγκεκριμένη στάση απέναντί της. Ας μη μας διαφεύγει της προσοχής ότι στα Αναλυτικά Προγράμματα υπήρχε το μάθημα της πατριδογνωσίας, τότε που η πατρίδα ήταν «βαθύκολλη» και ο μυχός της είχε πιο πολύ αρμύρα και πίκρα παρά σκίρτημα ηδονής.

Αν λοιπόν ο δάσκαλος αποφύγει τον υπερπατριωτισμό, τον εθνικισμό, τη στείρα και άγονη πατριδολατρεία, τότε μπορεί μέσα από τη λογοτεχνία να συνδέσει το παιδί με τη γη του τόπου του, με την ιστορία του, για να μάθει τις περιπέτειές της φυλής, τις ανόδους και τις πτώσεις, τις εξάρσεις και τις υφέσεις, την άλλη όψη της πατρίδας, που είναι ο πολιτισμός. Και είναι γνωστό ότι ο πολιτισμός μιλάει μια γλώσσα διαφορετική από αυτή των όπλων, μιλάει τη γλώσσα της ανθρωπιάς.

Από την έννοια αυτή, και μέσα από αυτό το πρίσμα, αν δούμε την πατριωτική ποίηση, μπορούμε και πρέπει να δίνουμε στα παιδιά πατριωτική λογοτεχνία - ποίηση. Για παράδειγμα «Ο Ερωτόκριτος» του Β. Κορνάρου¹⁵ ή «Οι Πέρσαι» του Αισχύλου¹⁶ είναι έξοχα πατριωτικά ποιήματα, καθώς διδάσκουν το παιδί ότι η μόνη μορφή πολέμου, που δικαιώνεται, είναι ο αμυντικός, γιατί

15 Κορνάρος Β., «Ο Ερωτόκριτος», εκδότης Στέφανος Α. Ξανθουδίδης, τόμος Β', εκδόσεις Δωρικός, χ.χ.

16 Αισχύλος, «Πέρσαι», μτφρ., Τ. Ρούσσο, Εισαγωγή- Σχόλια Κάκτου, εκδόσεις Κάκτος, Αθήνα 1992.

καθαγιάζεται από την ιερότητα που προσδίδει σ' αυτόν το δικαίωμα της άμυνας.

Αλλά και ένας από τους «ελάσσονες» ποιητές, ο Αριστ. Προβελέγγιος¹⁷, με την ποίησή του, δηλώνει φωναχτά ότι μέσα στην ψυχή του διατηρεί, σαν σε κρυφό ναό, υπερυψωμένη την εικόνα και την πραγματικότητα της πατρίδας και αυτή την αγάπη προς την πατρίδα ο ευαίσθητος δάσκαλος μπορεί εύκολα να την εντοπίσει και να τη μεταδώσει στο παιδί.

Στην πρώτη και τελευταία στροφή της έξοχης σύνθεσής του «Η επιστροφή» μοιάζει να «εγκλωβίζει» με μια κυκλωτική κίνηση ό,τι πιο αγνό μπορεί να εκφράσει ο κοινός νους για την πατρίδα :

«Με δάκρυα σε χαιρετώ, πατρίδα μου μικρή,
και
Σε χαιρετώ με δάκρυα, πατρίδα μου μικρή».

Στο σημείο αυτό επιβάλλεται να επισημάνουμε και την παιδαγωγική διάσταση των λεγόμενων ιστορικών ποιημάτων. Ο Αλέξανδρος Δελμούζος¹⁸ αναφέρει ότι δίδαξε την Άλωση της Τριπολιτσάς διαβάζοντας στις μαθήτριάς του τις σχετικές με το γεγονός στροφές του «Ύμνου εις την Ελευθερίαν» του Σολωμού.

Τα παιδιά συναρπάστηκαν από τον τρόπο που ο Ζακύνθιος εθνικός μας ποιητής παρουσίασε το γεγονός.

Πράγματι στις στροφές 48-57 ο Σολωμός¹⁹ πετυχαίνει ό,τι με δυσκολία κατορθώνουν οι ιστορικοί σχετικά με όσα έγιναν εκεί κατά τη διάρκεια και λίγο μετά την άλωση, δηλαδή να καλύψει απόλυτα τους μαχητές για την εξόφληση των λογαριασμών που έγινε τότε στην Τριπολιτσά: ό,τι έγινε ήταν επιταγή των νεκρών κοριτσιών, των γερόντων, των νεανίσκων, των βρεφών που ήταν ακόμη στο βυζί :

Τα' ακαρτέριε.- Εφαίνοντο ίσκιοι
Αναρίθμητοι γυμνοί,
Κόρες, γέροντες, νεανίσκοι,
Βρέφη ακόμη εις το βυζί

.....
Τόσοι, τόσοι ανταμωμένοι
Επετιούντο από τη γη,
Όσοι είν' άδικα σφαγμένοι
Από τούρκικην οργή

Με τα μάτια των γυρεύουν,
Όπου είν' αίματα πηχτά,
Και μες στ' αίματα χορεύουν
Με βρυχίσματα βραχνά

Και χορεύοντας μανίζουν
εις τους Έλληνας κοντά,
Και τα στήθια τους εγγίζουν
Με τα χέρια τα ψυχρά

Εκειό το έγγισμα πηγαίνει
Βαθειά μες τα σωθικά,
Όθεν όλη η λύπη βγαίνει,

17 Προβελέγγιος Αριστ., 1896, «Ποιήματα παλαιά και νέα», έκδ. Γ. Κασδόνη, Αθήνα, σσ. 293-94.

18 Δελμούζος Αλεξ., 1914, «Τρία χρόνια δάσκαλος», Εστία, Αθήνα, σ. 200.

19 Σολωμός Διον., 1958, «Ύμνος εις την Ελευθερίαν», Επιμέλεια Ν. Β. Τωμαδάκη, Βασική Βιβλιοθήκη, 15, « ΑΕΤΟΣ», Αθήνα, σσ. 35-37.

Και άκρα αισθάνονται ασπλαχνιά».

Η εξήγηση μάλιστα έχει ψυχολογική υφή και η ερμηνεία ανατρέχει στους ψυχολογικούς συνειρμούς και μηχανισμούς που λειτουργούν τη στιγμή της υπέρτασης δεινωσης. Με αυτό το σκεπτικό ο Σολωμός είδε τις βιαιοπραγίες των Ελλήνων ως φυσικό αποτέλεσμα μιας πίεσης από οράματα νεκρών ομοφύλων που γνώρισαν την τουρκική θηριωδία στα χρόνια της σκλαβιάς.

Ο ρόλος που διαδραματίζει η ποίηση στην καλλιέργεια των ιστορικών ενδιαφερόντων του παιδιού, αποκαλύπτεται εναργέστερα μέσα από το δημοτικό τραγούδι, που είναι το καλύτερο σχολείο της ιστορίας μας και της αντοχής του γένους μας.

Ο Χρ. Τζούλης²⁰ γράφει ότι «το δημοτικό μας τραγούδι είναι ο χειμαρρώδης μαστός που τρέφει το Γένος σ' όλη τη δύσκολη και <ανάντη> πορεία του. Πυκνώνει μέσα στην ψυχή των Ελλήνων τα εθνικά βιώματα, τις καθарές εθνικές εμπειρίες. Είναι μια συνεχής πάλη που περισσότερο μοχθεί, αγωνιά και αγωνίζεται σε ώρες δύσκολες, όπως είναι οι ώρες της δουλειάς».

Για παράδειγμα αναφέρουμε εδώ το περίφημο τραγούδι « Της Αγια Σοφιάς» και ειδικότερα τον τελευταίο στίχο « Πάλι με χρόνια, με καιρούς, πάλι δικά μας (σας) θ' ναι»²¹.

Το τραγούδι πλησιάζει τον Έλληνα σε μία από τις πλέον τραγικές στιγμές της ιστορικής του πορείας–την ώρα, δηλαδή, της μεγάλης συμφοράς–ωστόσο ψυχολογικά επενδύει στην αναλαμπή της ελπίδας που, ως κατακλείδα, υπόσχεται.

Ο ποιητής – επώνυμος ή όχι – έχει μεγαλύτερη ελευθερία κινήσεων από τον ιστορικό: Δίνει στο γεγονός επική ή λυρική διάσταση προκαλώντας έτσι όποια συναισθήματα θέλει ο ίδιος, ενώ κάποιες φορές στέκεται τελικά πιο κοντά στα πραγματικά γεγονότα, απαλλάσσοντάς τα από την αχλύ του μύθου. Δεν είναι λίγοι όσοι πιστεύουν ότι ο μελετητής εντοπίζει την ουσία του Εικοσιένα στα σχετικά με τον αγώνα τραγούδια και όχι στα ιστορικά κείμενα, στα οποία η επεξεργασία του υλικού γίνεται, κυρίως, εγκεφαλικά²².

Ο ποιητής, με δωρική λιτότητα, προσπερνά ό,τι δεν τον ενδιαφέρει και για το λόγο αυτό μέσα στο έργο πολλών ποιητών διακρίνουμε αλήθειες. Και είναι αρκούντως γνωστό ότι όσο πιο αληθινός γίνεται ο λογοτέχνης τόσο πιο κοντά στο παιδί κατεβαίνει. Και αυτό πρέπει να γίνει γιατί του παιδιού η έκφραση είναι πρωτογονική με αποτέλεσμα να απορρίπτει έργα που δεν το οδηγούν στον εντοπισμό της ουσίας του θέματος που στοχεύουν να αναδείξουν.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

• Ο ποιητής, ο οποίος θέλει να « μιλήσει» στο παιδί, οφείλει να κινηθεί και να ισορροπήσει πάνω σε δύο βασικούς άξονες, να λάβει υπόψη του :

1> Το παιδί έχει λίγα παραστατικά στοιχεία γλώσσας και ζωής. Έτσι ο απλός λόγος, η σαφήνεια, η φαντασία, η λιτότητα και η διαύγεια είναι απαραίτητα στοιχεία – συστατικά της αληθινής τέχνης. Και η τέχνη, που στοχεύει να επικοινωνήσει με το παιδί, τέτοια πρέπει να είναι.

2> Τα παιδιά έχουν το δικό τους τρόπο να βλέπουν τα πράγματα, να σκέπτονται αισθάνονται και να ενεργούν. Ο Κ. Παλαμάς²³ αναφερόμενος στη νοημοσύνη του παιδιού γράφει σχετικά : « Έχω για του παιδιού το νου μια ιδέα κάπως διαφορετική από τους άλλους. Πιστεύω πως το μυαλό του μπορεί να χωνέψει τροφή πιο λεπτή και πιο βαθιά κι απ' όση συνηθίζουμε να του προσφέρουμε. Μέσα στο μικρόκοσμο της ψυχής του γίνονται πράγματα πιο πολλά κ' απ' όσα φαντάζονται του κόσμου οι ψυχολόγοι. Οι πιο μεγάλοι άνθρωποι μου φαίνονται πως είν' εκείνοι που από τα πρώτα χρόνια τους γρικούσανε κουβέντες και ανατρεφόντανε με ιδέες πιο ψηλές από το παιδικό τους το

20 Τζούλης Χρ., 1998, « Ποίηση και Αγωγή», Αργίριο, σ. 1.

21 Ζαμπέλιος Σ., 1852, *Άσματα Δημοτικά της Ελλάδος*, Μέρος Πρώτον, Ηρωικά, Κέρκυρα, σ. 599

22 Βλαχογιάννης Γ., 1930, *Μεγάλα Χρόνια, Λόγοι κι Αντίλογοι*, Αθήνα, σ. 121-2.

23 Παλαμάς Κ., « *Απαντα*», τ. ΣΤ', β' έκδοση, εκδ. Μπίρη, Αθήνα, σ. 554.

μποί τους».

- Είναι γεγονός αναμφισβήτητο ότι η Λογοτεχνία γενικότερα και η ποίηση ειδικότερα προσφέρουν τα μέγιστα στη γλωσσική κατάκτηση, ένα πολύ σημαντικό πρόβλημα για τη μόρφωση του παιδιού.

Η ποίηση λειτουργεί ελκυστικά και το παιδί αφήνεται στη μαγεία της υπόθεσης και στις γλώσσας την ομορφιά. Έτσι δίνεται στο παιδί η δυνατότητα να οικειοποιηθεί το λόγο και το περιεχόμενο ενός έργου, με αποτέλεσμα αυτό να γίνεται η πηγή από την οποία τροφοδοτείται το λεξιλόγιο του παιδιού και οξύνεται η διάνοιά του.

Αν σήμερα υπάρχει λεξιπενία – δεν γνωρίζω να υπάρχουν επίσημες έρευνες και στατιστικές που να το επιβεβαιώνουν – ο καλύτερος τρόπος αντιμετώπισής της είναι η αναβάθμιση του μαθήματος της Λογοτεχνίας μέσα στο όλο σώμα του Αναλυτικού Προγράμματος όλων των βαθμίδων της Εκπαίδευσης. Αν μάλιστα λείπει ο εξαναγκασμός, η γλώσσα περνάει στο παιδί όχι μόνο με την αποστήθιση, αλλά και βιωματικά. Επομένως η ποίηση ποιότητας είναι ίσως το πιο πρόσφορο μέσο για τον εμπλουτισμό του λεξιλογίου και τη γλωσσική καλλιέργεια του παιδιού.

Η μεγαλύτερη προσφορά της ποίησης επικεντρώνεται στο αισθητικό της ποιόν, στην αισθητική αγωγή που ασκεί αφού μαζί με τη Μουσική και τη Ζωγραφική αποτελούν το ονειρικό τρίδυμο, μέσα στο οποίο αναπαύεται η ψυχή, γιατί της χαρίζουν συγκίνηση, αισθητική ηδονή και, προπάντων, τη μορφοποιούν²⁴.

- Γενικά η ποίηση ασκεί αγωγή, είναι «τόκος εν τω καλώ», τοκετός μέσα στην ομορφιά, όπως διαβάζουμε στο «Φαίδρο» του Πλάτωνα. Από την άλλη μεριά η ποίηση είναι προσιτή στο παιδί και αποτελεί τόπο συνάντησης παιδιού και ποιητή, αφού για να γίνει κανείς πραγματικός ποιητής, είναι ανάγκη να αποκτήσει ψυχή παιδιού, αθώα και ενάρετη.

- Εκείνο όμως που χρειάζεται, είναι να δίνουμε στα παιδιά ποιοτική ποίηση και όχι στιχουργήματα ή κατασκευάσματα του καιρού. Η γερή ποίηση, η σημαντική, είναι η καλύτερη καθημερινή τροφή του παιδιού για κάθε πείνα, από την τέλεια αρμονική και την ομορφιά ως το ολοκαύτωμα της θυσίας.

Ιωάννινα, 30 Ιουνίου 2007.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αισχύλος, «Πέρσαι», 1992, μτφρ., Τ. Ρούσσος, εκδόσεις Κάκτος, Αθήνα.

Αριστοτέλης, «Απαντα», τόμος Α΄, Πολιτικών Α΄, εποπτεία Η. Π. Νικολούδης, 1993, εκδόσεις Κάκτος, Α΄ έκδοση.

Αριστοτοφάνης, «Βάτραχοι», εκδ. Λειψίας, 1974.

Βλαχογιάννης Γ., 1930, «Μεγάλα Χρόνια, Λόγοι κι' Αντίλογοι», Αθήνα.

Δελμούζος Αλ., 1914, «Τρία χρόνια δάσκαλος», Εστία, Αθήνα.

Ζαμπέλιος Σπ., 1852, «Άσματα Δημοτικά της Ελλάδος», Κέρκυρα.

Θέμελης Γ., 1973, «Η διδασκαλία των Νέων Ελληνικών», εκδ. Κωνσταντινίδη, Θεσ/κη.

Θεοφανοπούλου – Κοντού Δήμητρα, 1978, «Ζητήματα Ψυχογλωσσολογίας», Αθήνα.

Καρθαίου Ρένα, «Συνέντευξη για την Παιδική Λογοτεχνία», περιοδικό Διαδρομές, τχ. 11.

Κορνάρος Β., «Ερωτόκριτος», εκδότης Στέφανος Α. Ξανθουδίδης, τόμος Β΄, εκδόσεις Δωρικός, χ.χ.

Κουκουλομάτης Δ., 1994, «Βίωμα και δημιουργία στην Παραδοσιακή και στην Παιδική λογοτεχνία», τ. Παιδική Λογοτεχνία, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα.

Μπαμπινιώτης Γ., 1984, «Γλωσσολογία και Λογοτεχνία», Αθήνα.

24 Παπανούτσος Ευ., 1953, «Η κάθαρη των παθών μέσα στον αριστοτελικό ορισμό της τραγωδίας», Ν. Εστία, Αθήνα, τόμος 53^{ος}, τχ. 613^ο, σ. 83.

- Ομήρου, «Ιλιάδα», J. La Roche, βιβλιοπ. Δ. Παπαδήμα, Αθήνα, 1958.
«Οδύσσεια», Thomas W. Allen, τ. III, Libros I- XII, oxonii.
- Παλαμάς Κ., εφημ. Εστία, 6 Ιουνίου 1900.
«Άπαντα», 2^η έκδοση, εκδ. Μπίρη, τ. Α΄, Αθήνα.
- Παπανούτσος Ευαγ., 1953, «Η κάθαρση των παθών μέσα στον αριστοτελικό ορισμό της τραγωδίας», Ν. Εστία, τόμος 53^{ος}, τχ. 613^ο, Αθήνα.
,1977, «Φιλοσοφία και Παιδεία», εκδ. Ίκαρος, Β΄ έκδοση, Αθήνα.
- Προβελέγγιος Αρισ., 1896, «Ποιήματα παλαιά και νέα», εκδ. Γ. Κασδώνη, Αθήνα.
- Ρίτσος Γ., 1990, «Ποιήματα», τόμος Α΄, έκδοση 18^η, εκδόσεις Κέδρος, Αθήνα.
- Σολωμός Δ., 1958, «Υμνος εις την Ελευθερίαν», επιμ. Ν. Τωμαδάκη, Β. Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
- Τζούλης Χρ., 1998, «Ποίηση και Αγωγή», Αγρίνιο.
- Richards, 1965, «The philosophy of rhetoric», New York.